

Розмежування природи і виховання

Усі люди багато в чому схожі. За невеликими винятками, ми стоїмо на двох ногах, спереду на голові маємо очі, які дають нам змогу бачити об'єкти у трьох вимірах, і, що найбільш дивовижно, ми вміємо говорити. Проте не менш очевидним є те, що ми відрізняємось одне від одного, — фізично, фізіологічно і психологічно. «Генплан» пояснює, що саме робить нас психологічно різними.

Психологи вивчають сотні ознак, сукупність яких позначає відмінності між людьми, сталі в часі та в різних ситуаціях. Ці ознаки включають такі особистісні параметри, як емоційність та енергійність, а також ознаки, які традиційно оцінюються як розлади, наприклад депресія і шизофренія. Крім того, вони охоплюють когнітивні здібності, як-от загальна здатність до навчання, яку часто називають інтелектом, а також специфічні психічні здібності, такі як словниковий запас і пам'ять, а також порушення когнітивних функцій.

Упродовж більшої частини ХХ століття вважалося, що психологічні риси визначаються чинниками середовища. Ці чинники були названі *вихованням*¹, тому що, починаючи із Фрейда, їхніми витокami вважали сімейне середовище. Оскільки такі риси відтворюються у сім'ях, логічно припустити, що вони визначаються саме сімейним середовищем.

Утім, генетика так само відтворюється в сім'ях. За п'ятдесят років до того, як ми дізналися про ДНК, вже було відомо, що найближчі родичі – батьки та їхні діти, брати і сестри – на 50% подібні генетично. Отже, причиною того, що психологічні риси є сімейними, може бути як природа (генетика), так і виховання (середовище). Однак природу важче визнати причиною, оскільки ДНК невидима і безсловесна, а сімейне виховання, гарне воно чи погане, можна побачити, почути і відчутти.

То якою є відносна значущість природи і виховання для психологічних рис? Спочатку витратьте хвилину, щоб занотувати свої думки щодо природи (генетики) і виховання (середовища). Оцінивши наведені далі ознаки, ви зможете порівняти свої оцінки з оцінками інших людей та результатами генетичних досліджень. І хоча в цій книзі йдеться про психологічні особливості, корисно буде розпочати з протиставлення психологічних рис та деяких фізичних (колір очей, зріст) і медичних ознак (раку молочної залози, виразки шлунка).

У табл. 1 наведено чотирнадцять ознак; ви маєте оцінити, як, на вашу думку, генетичні чинники впливають на відмінності між людьми, інакше кажучи, якою мірою ці ознаки є спадковими? Якщо ви вважаєте, що якась з ознак не має генетичного впливу, поставте навпроти неї 0%. Якщо ж риса повністю зумовлена генетичним впливом, запишіть поряд із нею 100%. Навіть якщо ви нічого не знаєте про вплив ДНК на ту чи іншу рису, спробуйте принаймні вгадати.

Таблиця 1. Оцініть, якою мірою (від 0 до 100%) перелічені тут ознаки є спадковими

Колір очей	_____
Зріст	_____
Вага	_____
Рак молочної залози	_____

Виразка шлунка	_____
Шизофренія	_____
Аутизм	_____
Дислексія	_____
Досягнення в навчанні	_____
Мовленнєва здатність	_____
Запам'ятовування облич	_____
Просторова здібність (наприклад, визначення місцезнаходження)	_____
Загальний інтелект (наприклад, мислення)	_____
Індивідуальність	_____

Ви можете порівняти свої оцінки з оцінками, що були отримані в результаті проведеного у 2017 році опитування 5000 молодих британців (див. табл. на с. 21)². В останньому стовпці таблиці показані оцінки, які спираються на результати десятирічних генетичних досліджень і які вказують на те, що успадковані відмінності ДНК визначають близько 50% наших психологічних відмінностей. Тобто успадковані відмінності ДНК є основною причиною того, чому ми є тими, ким ми є. У наступному розділі йтиметься про джерело отриманих даних, решта розділів першої частини книги присвячені значущості цього відкриття для психології і суспільства в цілому.

Ці чотирнадцять ознак були відібрані не тому, що мають найбільш спадковий характер. Суттєвий генетичний вплив було виявлено не лише у випадках із шизофренією і аутизмом, а й для різних видів психопатології, таких як емоційні розлади, тривожні розлади, синдром дефіциту уваги, обсесивно-компульсивний розлад особистості, антисоціальні розлади особистості та наркозалежність. Значний генетичний вплив також чиниться на всі аспекти особистості, розумові здібності та порушення.

Немає сенсу говорити про спадковість тієї чи іншої психологічної риси, оскільки всі вони є спадковими. Ситуація з енвайронменталізмом докорінно змінилася порівняно з минулим століттям, наразі я не знаю жодної психологічної ознаки, яка б не несла відбитку генетичного впливу.

Ознаки генетичного впливу називають *успадковуваністю* — це поняття, яке має точне визначення в генетиці. Успадковуваність описує, яку частину відмінностей між особами можна пояснити їхніми успадкованими відмінностями в ДНК. У цьому визначенні слово «відмінності» є ключовим. Це *генплан* того, що робить нас психологічно різними.

Є кілька близьких за значенням слів, що створюють плутанину навколо успадковуваності. Термін «природжений», або «вроджений», стосується універсальних характеристик, настільки еволюційно важливих, що вони не змінюються, принаймні в тому діапазоні середовищ, у яких еволюціонувала людина. Ми всі ходимо на двох ногах, очі спереду на голові допомагають нам сприймати простір, у нас також наявні базові рефлекси, подібні до моргання очима у відповідь на подув вітру. Ці характеристики на 99% запрограмовані в однаковій для всіх ДНК. Натомість на успадковуваність припадає близько 1% ДНК, що власне й відрізняє людей, визначаючи відмінності в їхній поведінці. Попри те що вроджені властивості запрограмовані в ДНК, їх не можна вважати успадкованими, оскільки вони однакові в усіх людей³.

Такі слова, як «генетичний» та «спадковий», і поширені фрази на кшталт «у моїх генах» або «у вашій ДНК» охоплюють все, що пов'язано з ДНК. Вони можуть стосуватися як універсальних 99% нашої ДНК, так і того 1%, який визначає наші відмінності. Вони також стосуються мутацій ДНК, що не є успадкованими і не передаються потомству, наприклад мутації ДНК у клітинах шкіри, які спричиняють рак шкіри.

У науці, коли слова мають кілька значень і конотацій, доцільно ввести нове поняття, якому можна надати більш чіткого значення. Це і стало причиною появи нового терміна «успад-